

ВАЕННАЯ ЛІТАРАТУРА НА ЗЛОМЕ ЭПОХ

СПРОБА ПАРАЎНАЛЬНА-ГІСТАРЫЧНАГА ВЫВУЧЭННЯ БЕЛАРУСКАЙ І НЯМЕЦКАЙ ПРОЗЫ 20 – 30-х гг. XX ст.

УДК 821.161.3 – 112.2

Артыкул прысвечаны параўнальна-тыпалагічнаму вывучэнню беларускай і нямецкай прозы пра Першую сусветную вайну. Характарызуецца асаблівае стаўленне айчынных аўтараў да вобразаў персанажаў-немцаў, якія паўставалі не толькі як ворагі і захопнікі, але і як ахвяры падзей. У абодвух выпадках прэзентацыя прасочвалі ўплыў адукацыі на асобу будучага воіна, падкрэслівалі адмоўны ўплыў муштры і ваеннай рэчаіснасці на свядомасць. Вызначаюцца дзве процілеглыя тэндэнцыі: адмаўлення ў хвалы вайны, што спалучаліся ў адным творы, сведчачы пра спецыфіку светапогляду розных дзейных асоб. Паказаны агульны вектар пошукаў сродкаў увасаблення татальнага канфлікту: аб'яднанне мастацкага і дакументальнага, фрагментарны аповед, эксперыменты з арнаментальнай прозай.

Ключавыя словы: *кампаратывістыка, Першая сусветная вайна, беларуская і нямецкая проза, тэматычная разнастайнасць, фрагментарны аповед, арнаментальная проза, экспрэсіянізм.*

The article is devoted to comparative-typological study of Belarusian and German prose about the First World War. Native authors' special attitude to the images of Germans is characterized. Those heroes were depicted not only as enemies and invaders but also as victims of the events. In both cases the prose writers noticed the influence of education on a future warrior's personality, emphasized the negative impact of military drill and war reality on people's consciousness. Two contrary tendencies are pointed out. They are the negation and praise of the war combined in one work to show the specific features of different characters' outlook. The general direction of looking for the means of total conflict depiction is shown. It is connected with the unity of fictional and documentary, fragmental narration and experiments in the sphere of ornamental prose.

Беларуская літаратура пра Першую сусветную вайну павольна прыцягвае даследчыцкую ўвагу, робіцца актуальным аб'ектам кампаратывістычных вышукаў айчынных навукоўцаў. Параўнальна-супастаўляльная метадыка разгляду матэрыялу дазваляе вылучыць агульначалавечы і нацыянальны складнікі ў мастацкім увасабленні трагедыі пачатку XX ст. Паводле Е. Лявонавай, “прыманне пад увагу сусветнай літаратурнай прасторы якраз і дазваляе ідэнтыфікаваць айчыннае прыгожае пісьменства... выявіць яго супольныя з іншанацыянальным эстэтычным вопытам аспекты і адначасова яго дыстанцыянаванасць ад гэтага вопыту, самабытнасць і непаўторнасць” [1, с. 3].

Грамадска-палітычная сітуацыя першай паловы XX ст. прадвызначыла ролю Германіі ў агульнаеўрапейскім, шырэй кажучы сусветным, жыцці. Беларусы кантактавалі з прадстаўнікамі гэтага геаграфічна аддаленага этнасу. У час дзвюх сусветных войнаў камунікацыя мела вымушаны характар: актуальна для жыхароў акупаваных тэрыторый, салдатаў па абодва бакі нейтральнай прасторы. У час Першай сусветнай шараговы беларус (як і прадстаўнікі іншых этнасаў Расійскай імперыі) спазнаў моц нямецкай зброі. Паводле В. Поршневай, «поруч з тэндэнцыяй да дэгуманізацыі вобраза немца-ворага... вызначыўся процілеглы ёй гуманістычны кірунак “ачалавечвання”, адмаўлення стэрэатыпаў, навязаных афіцыйнай прапагандай і культурнай традыцыяй...» [2, с. 263].

Вайна заняла асаблівае месца ў нацыянальнай свядомасці і беларусаў, і немцаў. Сваю ролю ў спецыфічным успрыманні 1914 – 1918 гг. адыгралі грамадска-палітычныя трансфарма-

цыі, якія напаткалі два соцыумы. Так, М. Міндэн падкрэсліў: “улічваючы палітычныя абставіны ў Германіі ў прамежак часу паміж заканчэннем Першай сусветнай вайны і прыходам да ўлады нацыстаў, кожны зварот да вопыту службы на фронце... аўтаматычна лічыўся палітычным” [3, р. 138]. Меліся на ўвазе і рэвалюцыя 1918 г., і сацыяльныя працэсы ў Веймарскай рэспубліцы, і росквіт фашысцкай ідэалогіі. Беларуская літаратура таксама характарызавалася пэўнымі адметнасцямі: мастацкія творы ўвасаблялі забытаныя перыпетыі часу, калі татальная вайна напласталася на падзеі рэвалюцыі 1917 г., што, у сваю чаргу, выклікала грамадзянскае ўзброенае супрацьстаянне. Часткова мажліва пагадзіцца з П. Топерам: «...у савецкай літаратуры цяжка вылучыць “у чыстым выглядзе” тэму сусветнай вайны... яе ўключыла ў сябе, паглынула тэма рэвалюцыі...» [4, с. 204].

У айчынным прыгожым пісьменстве прысутнічаюць творы, дзе аб'ектам мастацкага ўвасаблення была выключна Першая сусветная (яе вытокі, знакі для персанажаў падзеі, уплыў на псіха-фізічны стан асобы, сацыяльныя наступствы). Асноўную іх масу складаюць працы М. Гарэцкага: аповяданні “Літоўскі хутарок” (1915), “Генерал” (1916), “Рускі” (1925), “На этапе” (1916), “Сібірскія абразкі”, “Уцекачы” (1923) і “Палонны” (1926), аповесць “Ціхая плынь” (1917 – 1930) і дакументальна-мастацкі твор “На імперыялістычнай вайне (Запіскі салдата 2-й батарэі Н-скай артылерыйскай брыгады Лявона Задумы)” (1926). З іншага боку, беларускія пісьменнікі ўключалі 1914 – 1918 гг. у шырокі грамадска-палітычны кантэкст: раманы “Праз гады” (1933 – 1934) П. Галавача, “Віленскія ка-

мунары” (1931 – 1932) М. Гарэцкага, “Сцежкі-дарожкі” (1927) М. Зарэцкага, “На парозе будучыні” (1964) М. Лобана, аповесць “Затока ў бурах” (1928, 1956) Я. Скрыгана і інш.

Айчынным прачаікі цікавіліся тым, што адбывалася ў Германіі. М. Гарэцкі (“На імперыялістычнай вайне”) падаў малюнку побыту шараговых немцаў; стварыў гісторыю палоннага беларуса, які некалькі разоў спрабаваў збегчы з чужыны (абразок “Палонны”). А. Гародня (апавесць “Варта на Рэйне”, 1927 – 1928) апавядаў пра быццё Альфрэда Кляйна – шрубка ў механізме вялізнай імперыі – падчас Першай сусветнай, засяродзіўся на рэвалюцыі ў Германіі. Галоўны персанаж апавядання “Герой нацыі” (1934) Э. Самуйлёнка – ветэран вялікай вайны, які здзейсніў фатальны для сябе наступ на фашысцкую ідэалогію, выступіўшы па радыё ў дзень пафаснага свята з крытыкай сучаснай яму Германіі. У рамане “Сокі цаліны” (квадры III, IV) Ц. Гартнага ўражае гісторыя Рудольфа Шульца – этнічнага немца, што стаў “разменнай манетай” у час татальнага супрацьстаяння. Бацькі героя асталяваліся ў Расійскай імперыі. Спадзяванні на лепшую долю вымусілі Шульца дазволіць абмяняць сябе на рускага палоннага. У Германіі яго прымусілі пайсці ў войска, накіравалі на фронт, дзе ён сутыкнуўся з колішнімі суграмадзянамі. Рудольф не змог забіць рускага, вырашыў здацца ў палон, дзе і загінуў. У рамане “Бацькаўшчына” (1931) К. Чорнага ўзнікае постаць нямецкага працаўніка Эдварда Лявера, які спрабаваў усвядоміць, за што насамрэч ён пайшоў ваяваць. З. Бядуля (апавесць “Набліжэнне”, 1934) і М. Гарэцкі (раман “Віленскія камунары”) каларытна распавядалі пра знаёмства беларускай грамады са славутым “Ordnung”.

Нямецкія пісьменнікі часам звярталіся да ўвасаблення жыцця на занятых імі тэрыторыях. Месцам дзеяння ў рамане “Спрэчка за унтэра Грышу” (1927) А. Цвэйга абраны акупаваныя заходнія губерні Расійскай імперыі. У кнізе згадваюцца Вільня і яе ваколіцы (тэрыторыі заселеныя ў тым ліку і этнічнымі беларусамі), закранаюцца канцэптуальныя праблемы нацыянальнай палітыкі, актуальныя для “малых народаў”, што патрапілі пад уплыў захопнікаў у час, калі вырашалася пытанне набыцця доўгачаканай дзяржаўнасці. Цвэйгаўскі апавядальнік “зазірнуў” у думкі веначальніка Альфрэда Шыфенцана (прататып – генерал Людэндорф): “...ніхто не адважыўся б лямантаваць пра гвалт, калі само насельніцтва жадала далучыцца да Германіі. А калі немцы забудуцца спытаць меркаванне латышоў і эстонцаў, то якая да гэтага справа Еўропе” [5, с. 245]. Сімптаматычна, што ў дадзеным выпадку беларусы нават і не згадваюцца (чарговы раз іх нацыянальныя інтарэсы не ўлічваюцца).

Айчынная чытацкая супольнасць знаёмілася з асобнымі ваеннымі творамі нямецкіх аўтараў практычна адразу пасля іх выхаду ў свет за мяжой. У жніўні 1930 г. у газеце “Беларуская вёска” апублікаваны ўрывак з рамана “На Захадзе няма змен”. На той момант твор Э. М. Рэмарка – сусветны бестселер (1929). Праз год надрукаваны поўны пераклад рамана пад назвай “На Заходнім фронце без перамен”, здзейснены Х. Шынклерам з рускай мовы [6]. Шырокаведомы ў СССР І. Бехер таксама загучаў па-беларуску: у 1931 г. выдадзены пераклад рамана “(CHCI=CH)₃AS (люізіт), або Адзіная справядлівая вайна” (1926) [7].

Адзначым, што і шараговых беларусаў цікавіла і адначасова страшыла жыццё “пад тым далёкім ярманцам і дзесьці там далёка, далёка, куды не дасягнеш вокам, не пабяжыш на праведку” [8, с. 41]. З кангламерату згаданых чыннікаў і ўзрастае актуальнасць параўнальна-гістарычнага вывучэння беларускай і нямецкай прозы пра Першую сусветную вайну.

Здольнасць асобы да светасузірання, успрымання асноўных грамадска-палітычных працэсаў і пэўных заканамернасцяў уласнага жыцця закладвалася дзякуючы ўплыву сістэмы адукацыі. Навучанне як неад’емны кампанент быцця на пачатку XX ст. – цікавы аб’ект уважання ў творах беларускіх і нямецкіх пісьменнікаў. Германская школа здаўна рыхтавала моладзь да слугавання радзіме, якая патрабавала ахвяр асабліва падчас войнаў. Пакора перад дысцыплінай і законам, безаглядная вера ў высокія ідэалы і абсалютную неабходнасць нямецкага панавання неаднаразова саркастычна згадваліся на старонках твораў Э. М. Рэмарка. У рамане “Вяртанне” (1931) постаць “класічнага” настаўніка паўстае як анахронізм, з якога кпілі маладыя ветэраны вялікай вайны. Былыя салдаты, паводле пісьменніка, не маглі дараваць старэйшым забітых сяброў, страчаныя надзеі, змененыя лёсы, змрочныя прадчуванні будучых навал. Экс-кабатанты раздражняліся, калі ўсведамлялі / ўспаміналі, што пакутавалі яны з нагоды прывідных ідэй і нечых хваравітых амбіцый.

Беларускія мастакі слова апавядалі пра наступствы змушанай асіміляцыі суайчыннікаў (у тым ліку з дапамогай сістэмы адукацыі). Імперыя імкнулася выхоўваць беларусаў у нянавісці (пагардзе) да роднай мовы, спрадвечных народных аксіялагічных установак. Так, у апавесці “У чым яго крыўда?” (1926) М. Гарэцкага згадана тырада выкладчыка каморніцкага вучылішча: “...З пэўнага поваду, я прымушаны дадаць, што на мовах некультурных ці такіх, прыкладам, як... як беларуская падгутарка паўдзённа-вялікарускай гутаркі ў мове адзінага вялікага расійскага народу, выказаць магутнасць, веліч ха-

раства, натужнасьць гэтае оды слаўнага паэта [Дзяржавіна] – немагчыма!” [9, с. 31].

“Адукацыя” беларуса выходзіла далёка за межы нармальнага: пакутаваў ад гэтага і Хомка Шпак (апавесць “Ціхая плынь” М. Гарэцкага), які не здолеў гвалтоўна засвоіць чужую мову (асабліва калі яна гучала з вуснаў былога салдафона, які цешыўся ўласнай жорсткасцю), а ў падрыхтоўчым лагеры дрыжаў ад таго, што вышэйшыя чыны “*навакола гыркаюць: не так сеў, не так крутнуўся, не так адказаў. А гэтыя жудасныя, на кожным кроку, зневажанні маткі...*” [10, с. 177]. Не менш апаганеным адчуваў сябе Міхась Бык (апавяданне “У поплавах” А. Гародні), бо «...гаварыў добра толькі “пасвоему, напростаму”, і крышку, ледзьве-ледзьве, гаварыў “папанскаму”, асабліва, калі абшарнік – паляк ці вураднік – “маскаль” захапіліся, каб пры дапамозе якіх кольвек моцных “пэдагогічных” сродкаў (ад якіх часам доўга балелі зубы і сьпіна) растлумачыць яму значэньне таго ці іншага незразумелага слова» [11, с. 24].

Вынікам такога зняважлівага стаўленьня да шарагоўца была абсалютная псіхалагічная непадрыхтаванасць будучых салдатаў да чужой вайны. Пагарда да чалавека відаць не толькі ў муштры, але і ў «“славеснасці” – салдацкім “катахізме”, – (“поліграмаце” для дурняў) накішталт:

– *Что есть знамя?*

– *Знамя есть полковая святыня, охраняют которую – долг каждого солдата!*» [11, с. 25], што не тлумачыла мэтай будучага супрацьстаяння. У адрозненне ад персанажаў-добраахвотнікаў, створаных нямецкімі пісьменнікамі, беларускія прэзідэнты паказвалі дэзарыентаваных асоб, якія траплялі на вайну аўтаматычна. Даходзіла да абсурдных сітуацый, калі мабілізаваныя “войны” спрабавалі высветліць:

– *Дык мы на Сербію? – спытаўся адзін зусім ужо па-дурному.*

– *Не на Сербію, а на Берлін пойдзем! – не дужа здзіўіўся на гэтую няцямлівасць паручнік Пупскі*” [12, с. 18]. Сімptomатычна, што, паводле мастакоў слова, ваенная муштра аднолькава адмоўна адбівалася на прадстаўніках абодвух этнасаў.

Разважаючы пра адносіны да падзей 1914 – 1918 гг. беларускіх і нямецкіх пісьменнікаў, заўважым, што персанажы спачатку адчулі ўплыў ваеннай рамантыкі, нягледзячы на нястачы ў падрыхтоўчым лагеры ці тыле, чуткі ці апаведы сведкаў татальнага вынішчэння. Саламон Левін – персанаж апавесці “Набліжэнне” (1934) З. Бядулі – у час Першай сусветнай “...наву-купаву шукаў. Шукаў нешта рыцарска-прыгожае, небывалае...” [13, с. 207]. Безыменны апавядальнік іранічна адзначаў, што Левін “ад смагі нявыкананага геройскага

ўчынку пакутаваў так, нібы знаходзіўся ў гарачых пясках пустыні і не піў ужо некалькі дзён... Своеасаблівая міфатворчасць някла яго сэрца гарачым жалезам...” [13, с. 195]. У дадзеным выпадку размова ішла пра цывільнага, які не паспеў зведаць сутнасць вайны. Нешта падобнае, паводле М. Гарэцкага, перажыў і Лявон Задума, ён паспытаў армейскую муштру да пачатку калатнечы. Нягледзячы на тое, што кніга “На імперыялістычнай вайне” мела антымільтарысцкую скіраванасць, пісьменнік падаў паказальны эпізод: герой адчуў шарм баявых дзеянняў. Задума назіраў, як “*страляюць, мабыць, немцы. Перад намі на сінясенькім краі неба хараіа расплываюцца дымныя клубочки: ірвуцца шрапнелі. Настрой падвышаецца*” (вылучана намі. – З. Т.) [12, с. 26]. У творах беларускіх і нямецкіх мастакоў слова (Э. М. Рэмарк, Л. Рэн, А. Цвэйг) паказана, як развейваліся ілюзіі, узнікала сапраўднае аблічча вайны.

Нават Э. Юнгера – аматар рызык і прыгод – у дакументальна-мастацкім творы “У сталёвых навальніцах. З дзённіка камандзіра штурмавой групы” (1920) падкрэсліў, што “*кароткае знаходжанне ў палку... пазбавіла нас ілюзій... Замест небяспекі, якой мы чакалі, былі бруд, праца і ночы без сну; каб пераадолець усё гэта, патрабаваўся той род мужнасці, да якога мы былі мала схільнымі*” [14, с. 43]. У гэтым выпадку кніга Э. Юнгера была бліжэйшая да той плыні нямецкай літаратуры, дзе вайна лічылася станоўчым этапам у развіцці Германіі. Баявыя дзеянні ўспрымаліся як даўня (мабыць, з часоў нібелунгаў), напаўзабытая магія-мастацтва, што прыносіла эстэтычную асалоду і здавальненне ад віртуозных авантур, якія супрацьпастаўляліся шэрасці даваенных дзён. Такая канцэпцыя – прэрагатыва, характэрная для невялікай групы адэптаў, духоўных “нашчадкаў” славутых рыцараў мінулага, якія шукалі Грааль, удзельнічалі ў крыжовых паходах (асобныя творы В. Боймелябурга, Э. Э. Двінгера і інш.).

Ухвала вайны прысутнічае і ў беларускай прозе 20 – 30-х гг. мінулага стагоддзя, але гэта – ілюстрацыя зжылых сябе каштоўнасцей ці чалавечага глупства. Згадаем генерала (“*фарсістую чысцёшку*”) з аднайменнага апавядання М. Гарэцкага. Персанаж ніяк не мог пагадзіцца, што яго падначаленым “*няма да чаго імкнуцца, няма куды ляцець, няма размаху*” [15, с. 184], бо іх пакінуў творчы настрой вайны. Адзін з эпізодных герояў апавесці “Набліжэнне” З. Бядулі вырашыў засведчыць свае філасофскія здольнасці: “*...вайна... гэта гісторыя... Як наплодзіцца імат народу, дык дзе з ім дзенешся? Гэта-ж, каб не вайна – зямлі-б было мала для людзей. Людзі вельмі плодныя. Ад цеснаты брат брата ўсёроўна зарэзаў бы. Вось гісторыя і ратуе...*» [13, с. 43]. М. Лынькоў (“На чырвоных лядах”, 1933) прапа-

наваў дыялог-супрацьстаянне асоб, якіх увасабляюць два знакавыя тыпы: мілітарыста і гуманіста. Першы казаў: *“...дык мы, братачка, й далі... Яны ў атаку, мы на ітыхі... пятнаццаць раз адбіваліся, ну а потым гэта мы паціснулі... Як хмара тая цёмная, градавая – так лягло на тым полі германцаў... чацвёрэ сутак узанар палілі мы іх... Крыві гэ-э-та... так і шваркоча...”* [8, с. 246]. Яго апанент даводзіў: *“...Хто гэта з нас ды такімі справамі пахваляцца будзе... Ну, ваявалі, ну, біліся... Проста вот так і паміралі людзі, хіба нялюдскі крыху... А кроў?.. яна не шваркоча... Яна можа і ціханька сыйсці і няўпрыцям табе, а яна і пашла і пашла і душу тваю павяла з сабой”* [8, с. 247]. Падкрэслім, што пазіцыя “гуманіста” ілюструе і аўтарскія меркаванні, і канцэптуальнае ўспрыманне вайны іншымі беларускімі мастакамі слова.

Тэма “франтавога таварыства” яднае ваенную прозу беларускіх і нямецкіх пісьменнікаў, але варта адзначыць размаітасць акцэнтаў, зробленых прэзаікамі. Э. М. Рэмарк вытокі таварыства бачыў у пачуцці расчаравання ў вайне і грамадскіх каштоўнасцях, якія спатрэбіліся, каб абгрунтаваць яе неабходнасць. У аповесці “Лейтэнант Штурм” (1922) Э. Юнгер разважаў пра салдацкую сям’ю, аб’яднаную «“вытанчаным” пачуццём гонару, нават калі яно само па сабе абсурднае, бо асобнае чалавечае жыццё страціла значнасць. Але без пачуцця гонару застаецца толькі “торганне клубка нерваў”, самазабойца, прадстаўнік “страчанага пакалення”» [16, с. 32]. У выпадку з М. Гарэцкім франтавое таварыства ўзнікала, калі персанаж-інтэлігент прымаў прысягу. Вонкава гэта выглядала як прысяганне слугаваць цару і Айчыне, а знутры – як абавязак перад іншымі шарагоўцамі. Таму, мабыць, Лявон Задума пакутаваў, калі злучаць тэлефонны провад ішлі яго сябры. Герою было сорамна за інстынктыўнае жаданне захаваць жыццё за кошт іншага. Часам дзейных асоб-беларусаў яднаў пратэст (часцей за ўсё ён не знаходзіў актыўнага выяўлення) супраць прыніжэння.

Беларускія і нямецкія пісьменнікі эксперыментавалі з фрагментарнай манерай выкладу матэрыялу. Ч. Баркер і Р. Ласт прапанавалі наступную інтэрпрэтацыю кампазіцыі рэмаркаўскага твора “На Заходнім фронце без перамен”: “у гэтым рамане ён уводзіць... прыём... які мае на ўвазе выкарыстанне серыі з маленькіх эпізодаў, што мажліва параўнаць з цаглінамі, якія неабавязкова звязаныя адна з адной у паўсядзённым жыцці... але дасягаюць супольнага эфекту. Справаздачы Боймера нагадваюць дзённікавыя аповед...” [17, р. 19]. У такім кантэксце згадаем дакументальна-мастацкія запіскі “На імперыялістычнай вайне” М. Гарэцкага. Аўтарская задум

ма патрабавала адмысловых прыёмаў аповеду, а мантаж невялікіх фрагментаў дазваляў дасягнуць своеасаблівай “аўтэнтычнасці”, бо выдумка пра той час здавалася “бездапаможнай і нецікавай у параўнанні з рэальнасцю” [18, с. 12].

Новы тып узброенага канфлікту патрабаваў адмысловых форм мастацкага ўвасаблення. З гэтай нагоды прэзаікі (Л. Рэн, раман “Вайна”, 1928; А. Гародня, аповесць “Варта на Рэйне”) шукалі адэкватныя сродкі, каб падаць аўдыявізуальны і тактыльны малюнак бою так, як яго мог пабачыць / адчуць шараговы ўдзельнік вайны. Найчасцей узнікалі празмерна ўскладненыя сказы-перыяды, дзе спалучаліся разнастайныя дэталі рэчывага свету, а каментар апаведальніка (персанажа, аўтара) адсутнічаў. Мастакі слова звярталіся да магчымасцяў арнаментальнай прозы і паэтыкі экспрэсіўнізму. Здабыткі гэтай літаратурна-мастацкай плыні вабілі пісьменнікаў, бо яна прапаноўвала «адлюстроўваць свет як хаос, крайне абвастраць канфлікты, награвашчаць гратэскавыя сітуацыі і... мэтанакіравана даводзіць чытача... да “шокавага” стану» [19, с. 36 – 37]. У апошнім выпадку паказальныя былі фрагменты з рамана “Люізіт” І. Бехера, прысвечаныя ўплыву атрутных рэчываў на чалавека, гісторыя казацкага пагрому ў “Набліжэнні” З. Бядулі.

Гісторыя беларусаў і немцаў ушчыльную звязана з гісторыяй войн. Сімптаматычна, што ў XX ст. народы двойчы сутыкнуліся адзін з адным падчас кровапралітных канфліктаў. Айчынная літаратура 20 – 30-х гг. XX ст. неаднаразова звярталася да ўвасаблення вобраза немца, які ўсведамляўся не толькі як вораг і акупант, але і як шараговы ўдзельнік татальнага канфлікту. На нашу мову перакладаліся асобныя творы Э. М. Рэмарка і І. Бехера, прысвечаныя падзеям сусветнай вайны. Беларус (як персанаж мастацкага твора) значна радзей з’яўляўся на старонках твораў замежных пісьменнікаў. Еўрапейская супольнасць занялася такой колькасцю грамадска-палітычных праблем, што практычна не заўважыла праблемы аднаго з народаў, які на той момант не меў дзяржаўнасці. З іншага боку, ужо ў 20 – 30-я гг. мінулага стагоддзя ў блізка заходні кантэкст праз пераклады ўвайшла кніга “На імперыялістычнай вайне” М. Гарэцкага.

Кампаратыўны разгляд беларускай і нямецкай прозы пра Першую сусветную вайну дазваляе вылучыць тыпалагічныя падабенствы, што яднаюць літаратуры народаў, гістарычна падзеленых падзеямі 1914 – 1918 гг. Абедзве нацыянальныя традыцыі апеявалі да стэрэатыпаў і памылак адукацыі як крыніцы ўяўленняў асобы пра вайну (яны фарміраваліся ў адпаведнасці з імперскімі запатрабаваннямі). Мастакі слова сведчылі пра дэструктыўнасць асноўных праяў вайны, што

разбуралі ідэалізавае стаўленне да яе. Абедзве літаратуры працавалі з тэмай франтавога таварыства, але найбольш грунтоўнае ўвасабленне яна знайшла ў кнігах Э. М. Рэмарка, дзе стала адмысловай каштоўнасцю, супрацьпастаўленай афіцыйнай прапагандзе. Айчынныя прэзідэнцкія фрагментарна звярталіся да названай тэмы, але, беручы пад увагу падзеі 1917 г., зразумела, што ветэранаў Першай сусветнай падзяліла народжаная рэвалюцыйная ідэалогія: напрыклад, М. Гарэцкі застаўся прыхільнікам нацыянальна-адраджэнцкай ідэяльнай супольнасці, А. Гародня – адданым таварыству інтэрнацыянальна-савецкаму.

Спіс літаратуры

1. **Лявонава, Е.** Беларуская мастацтва слова XX ст. у еўрапейскім мастацкім кантэксце: тыпалогія, рэцэнцыя, пераклад / Е. Лявонава. – Мінск : БДУ, 2014. – 319 с.
2. **Поршнева, О.** Ментальный облик и социальное поведение солдат русской армии в условиях Первой мировой войны (1914 – февраль 1917 гг.) / О. Поршнева // Военно-историческая антропология. Ежегодник, 2002. Предмет, задачи, перспективы развития. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. – С. 252 – 257.
3. **Minden, M.** The First World War and its aftermath in the German novel / M. Minden // The Cambridge Companion to the Modern German Novel. – Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2004. – P. 138 – 151.
4. **Топер, П.** Ради жизни на земле. Литература и война. Традиции. Решения. Герои : монография / П. Топер. – М. : Сов. писат., 1985. – 656 с.
5. **Цвейг, А.** Трагедия унтера Гриши / А. Цвейг. – М. : Книгоизд-во “Современные проблемы” Н. А. Столляр, 1928. – 388 с.
6. **Рэмарк, Э. М.** На Заходнім фронце без перамен / Э. М. Рэмарк ; пер. з расійскай Х. Шынклера. – Мінск : Белдзяржвыд, 1931. – 171 с.
7. **Бехер, І.** (CHCI=CH)₃AS (льюзіт) або адзіная справядлівая вайна / І. Бехер. – Мінск : Белдзяржвыд, 1931. – 396 с.
8. **Лынькоў, М.** На чырвоных лядах / М. Лынькоў. – Мінск : ДВБ ЛіМ, 1934. – 322 с.
9. **Гарэцкі, М.** У чым яго крыўда? / М. Гарэцкі // Збор твораў : у 4 т. – Мінск : Маст. літ., 1985. – Т. 2 : Аповесці. Драматычныя абразкі. – С. 7 – 52.
10. **Гарэцкі, М.** Ціхая плынь / М. Гарэцкі // Збор твораў : у 4 т. – Мінск : Маст. літ., 1985. – Т. 2 : Аповесці. Драматычныя абразкі. – С. 124 – 182.
11. **Гародня, А.** У поплавах : апавяданьне / А. Гародня // Маладняк. – 1927. – № 7 – 8. – С. 23 – 35.
12. **Гарэцкі, М.** На імперыялістычнай вайне (Запіскі салдата 2-й батарэі N-скай артылерыйскай брыгады Лявона Задумы) / М. Гарэцкі // Збор твораў : у 4 т. – Мінск : Маст. літ., 1985. – Т. 3. – С. 5 – 128.
13. **Бядуля, З.** Набліжэнне : аповесць / З. Бядуля. – Мінск : Дзяржаўнае выд-ва Беларусі, Сектар мастацкай літаратуры, 1936. – 230 с.
14. **Юнгер, Э.** В стальных грозах / Э. Юнгер. – СПб. : Владимир Даль, 2000. – 329 с.
15. **Гарэцкі, М.** Генерал / М. Гарэцкі // Збор твораў : у 4 т. – Мінск : Маст. літ., 1984. – Т. 1 : Апавяданні 1913 – 1930. – С. 181 – 188.
16. **Мікушевіч, В.** Последний рыцарь (Эрнст Юнгер в молодости) / В. Микшевич // Рискующее сердце / Э. Юнгер. – СПб. : Владимир Даль, 2010. – С. 3 – 36.
17. **Barker, Ch.** All Quiet on the Western Front / Ch. Barker, R. Last // Erich Maria Remarque's All Quiet on the Western Front. Bloom's Modern Critical Interpretations. New Edition / ed. by H. Bloom. – New York : Infobase Publishing, 2009. – P. 3 – 40.
18. **Стральцова, В.** Беларуская аўтабіяграфічная проза канца XX ст. як мастацкая сістэма : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.01, 10.01.08 / В. Стральцова ; Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мінск, 2000. – 19 с.
19. **Лявонава, Е.** Плыні і постаці : 3 гісторыі сусветнай літаратуры другой паловы XIX – XX стагоддзяў : дапаможнік для настаўнікаў / Е. Лявонава. – Мінск : Рэдакцыя часопіса “Крыніца”, 1998. – 336 с.

Зоя ТРАЦЦЯК,

кандыдат філалагічных навук,
дацэнт кафедры сусветнай літаратуры і замежных моў
Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Аўтар ахвярае ганарар на развіццё часопіса.